

СТОЛЯР Марина

<https://orcid.org/0000-0002-7643-3027>

Доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та культурології,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: stolar61@ukr.net

СПЕЦИФІКА ЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ В МЕЖАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ФІЛОЛОГА, ФІЛОСОФА ТА ЮРИСТА

Автор статті відстоює думку про те, що сучасна гуманітарна освіта формує предметну обізнаність майбутніх фахівців, проте практично ігнорує етичний, моральний та комунікативний виміри майбутньої спеціальності. Про це свідчить зникнення таких предметів як етика, професійна етика, етика спілкування тощо з гуманітарних освітніх програм. У статті стверджується необхідність становлення фахівців з урахуванням особливостей професійного етичного дискурсу філософських, філологічних дисциплін та права.

Мета роботи: виявити та проаналізувати специфіку етичного дискурсу в процесі університетської підготовки фахівців з філософії, філології та права.

Методологія. Методологічною основою дослідження є комунікативна філософія, яка саме спілкування розглядає в якості базової характеристики професійної діяльності. Ми частково використовуємо інституційний підхід, що виступає в якості методології етичної концептуалізації функціонування конкретних гуманітарних спеціальностей в межах університетської освіти. Теоретичне осмислення моральнісних практик здійснюється засобами прикладної етики.

Наукова новизна. В роботі вперше здійснено аналіз специфіки етичного дискурсу бакалаврів та магістрантів з філософських, філологічних дисциплін та права в площині їхньої практичної фахової підготовки.

Висновки. Викладання етики та професійної етики студентам філологічної, філософської та юридичної спеціальностей має базуватися на чіткому усвідомленні виразної специфіки етичної підготовки, морального та етикетного виховання майбутніх фахівців кожної зі спеціальностей. Філософам важливо прищепити культуру дискусійних практик; філологам – сформуванню герменевтичний підхід до кожного літературного тексту, повагу до різних мов, а майбутніх юристів важливо підготувати до практичного втілення принципів ненасильницької комунікації; на послідовне протистояння проявам корупції, відстоювання незалежності судових рішень від політики.

Ключові слова: етичний дискурс, професійна етика, гуманітарна університетська освіта, комунікативні компетентності, академічна доброчесність.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. В сьогоднішній університетській освіті практично відсутні такі предмети як етика, професійна етика, етика спілкування тощо. Інколи вони можуть пропонуватися студентам гуманітарних освітніх програм в якості курсу на вибір. Студентам юридичної спеціальності подекуди читають курси професійної етики. Проте в цілому сучасна освіта орієнтована на формування навичок професійної діяльності та не впливає реально на її комунікативну складову в етичній та моральнісній площинах. Тоді як численні дослідники ще у другій половині ХХ ст. довели, що предметна діяльність не просто опосередковується спілкуванням, але й значною мірою визначається формами і змістом спілкування, його етичними підвалинами та моральнісними практиками. Найбільш рельєфно цю тему була представлено у наукознавчих дослідженнях, які фіксували значно більшу ефективність дослідницької діяльності тих наукових колективів і шкіл, в яких діагностувалися демократичні стосунки начальників та підлеглих; відсутність наукової експлуатації молодих співробітників старшими; наявність свободи критики будь-яких авторитетів тощо. При цьому стосунки різних наукових відділів були позбавлені токсичної конкуренції, і все це супроводжувалося спільним дозволям: корпоративними святами й різноманітними сміховими практиками. Відповідні ідеї ми знаходимо в українських філософів

М. Поповича, С. Кримського; в працях представників постпозитивізму (Т. Кун, П. Фейєрабенд) та виразників комунікативного повороту в західній філософії (Ю. Габермас, К.-О. Апель, Н. Луман та ін.). Останні наполягають на тому, що нові сенси створюються не в ізольованому мисленні чи в діяльності окремого науковця чи письменника, а в процесах спілкування.

Якщо професіоналізм є надважливим під час прийому фахівця (філолога, філософа, юриста) на роботу, то вміння спілкуватися визначається як головний «двигун» подальшого кар'єрного зростання. Проте наразі *реальні* компетентності випускників мають однобічно предметний нахил, хоча у списках заявлених в межах освітньої програми компетентностей, звісно, цю асиметрію помітити важко. Тому вважаємо за доцільне дослідити можливості специфічного застосування етичних та моральнісних практик в межах різних гуманітарних спеціальностей з метою гармонізації предметного та комунікативного аспектів гуманітарної освіти. Зокрема мова піде про освітні програми з *філософії, філології та права*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етичні цінності сучасної університетської освіти в цілому та гуманітарної освіти зокрема вивчали такі українські дослідники, як Г. Баран, М. Богачевська-Хомяк, Н. Бойченко, І. Вербовський, Л. Губерський, М. Култасва, А. Науменко, С. Пролєєв, О. Пронкевич, В. Ромакін, К. Семенюк, О. Стасевська, О. Уманець, О. Ісаєва, Г. Шайнер та ін. Також важливо брати до уваги ті нормативні документи, які регламентують етичне витлумачення сучасних європейських освітніх цінностей. Зокрема йдеться про Бухарестську декларацію етичних цінностей та принципів вищої освіти у Європі [2].

Фахівці дійшли до висновку, що високий рівень професіоналізму в гуманітарній сфері не є перешкодою для процесів професійної деформації [4], пов'язаних з цілою низкою моральних порушень (плагіат, продаж наукової продукції, режисовані захисти дисертацій, хабарництво відповідальних осіб, прагматичні або політично заангажовані рішення замість законності та справедливості тощо).

Дуже важливими серед останніх публікацій ми вважаємо статті фахівців-практиків, які висловлюються щодо якості університетської підготовки саме в комунікативній площині. Наприклад, юрист Марина Сасенко стверджує, що «на юридичних факультетах українських ВНЗ, на жаль, нас не навчали навіть азам комунікації» [5]. Зокрема вона називає такі етичні аспекти професійної комунікації, яких гостро не вистачає в межах юридичної освіти, як навички формування та підтримки довіри, спілкування на основі принципів ненасильницької комунікації, розуміння неприпустимості мови ворожнечі тощо. Через такі суттєві прогалини молоді юристи змушені отримувати розуміння належного/етикетного сенса комунікації через власний досвід невдач, розчарувань і конфліктів [5].

Курси професійної етики юриста практично не пов'язані із *реальною роботою* юриста (слідчого, адвоката, судді, прокурора) та тими моральними колізіями, які регулярно виникають у відповідній роботі. Зокрема, ігноруються такі важливі теми, як феномен політичного тиску на слідчих і суд, явище корупції. Не вивчаються проблеми, пов'язані з дією принципу змагальності сторін у кримінальному процесі. Зовсім не розглядається, яким чином існування планів розкриття злочинів впливає на застосування аморальних засобів отримання хибного визнання. Ніхто в Україні не веде статистику безневинно засуджених. І це при тому, що кількість виправдувальних вироків у нас в країні менша за 1% («в Європі та США виправдувальних вироків близько 25-30%») [1]. Також не висвітлюються реальні проблеми стосунків злочинців та наглядачів у в'язниці та засоби їхнього вирішення тощо. Також варто звернути увагу на роботи західних юристів, які досліджують приклади того, як докази вини обвинувачених збираються у незаконний спосіб, зокрема вивчаються практики «Good-Cop»/«Bad-Cop» [6]. В результаті ми маємо дуже сумну статистику рівня довіри суспільства до системи правосуддя як одного з важливих морально-правових факторів існування та розвитку суспільства, зокрема для судів довіра становить всього 5% [3].

Якщо ж говорити про місце етичного дискурсу в процесі підготовки майбутніх філологів чи філософів, то воно також подекуди розглядається поверхнево-моралістично (переважно в площині педагогічної етики вчителя-взагалі, а не фахівця з конкретного предмету).

Метою нашої статті є розкриття місця етичного дискурсу в гуманітарній освіті, зокрема аналіз специфіки відповідних практик в межах підготовки фахівців з таких гуманітарних дисциплін, як філологія, філософія та право.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. Методологічною основою дослідження етичного дискурсу в межах гуманітарної освіти є, перш за все, комунікативна філософія, яка вважає саме спілкування базовою характеристикою людської діяльності (матеріальної та духовної), в межах якої цінності, норми, певні аксіоми та істинні положення стають результатом вільного, рівноправного та відповідального діалогу (інтерсуб'єктивності), що спрямовано на

вирішення конфліктів, взаємопорозуміння, встановлення та постійне оновлення демократичних норм суспільного життя. Ми частково використовуємо інституційний підхід, що виступає в якості методології етичної концептуалізації функціонування конкретних гуманітарних спеціальностей в межах університетської освіти. Теоретичне осмислення моральнісних практик здійснюється також засобами прикладної етики як важливої частини сучасної практичної філософії.

Наукова новизна. В роботі здійснено аналіз специфіки етичного дискурсу бакалаврів та магістрантів з філософських, філологічних дисциплін та права в площині їхньої практичної фахової підготовки. В результаті запропоновано оригінальне бачення відповідної специфіки з акцентом на певних комунікативних практиках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо говорити про гуманітарну спеціальність, для якої предметні і комунікативні навички та відповідні етичні цінності є найбільш щільно поєднаними, то це, безумовно, *філологія*. Звісно, літературознавець часів постмодернізму має право на будь-яку інтерпретацію художнього твору. Проте, якщо не йдеться про сучасний, свідомо полісемантичний текст, то філолог повинен прагнути до розуміння суто авторської позиції в контексті певного соціально-культурного простору. Порозумітися з автором, стати на позицію Іншого і побачити буття Його очима – це є професійне завдання літературознавця в етичній площині. Тому для фахового становлення комунікативно-етичної складової філологічної освіти надважливим є глибоке вивчення культурології та філософії, які розкривають горизонти інших світоглядів та культур, формують рефлексію, розвивають критичне мислення. При цьому дуже важливо уникати застарілої та й в принципі неприйнятної в філології прогресистської (еволюціоністської) світоглядної парадигми, що впорядковує культурні тексти і мови відповідно до критеріїв більш і менш «прогресивних». Дуже важливо сформулювати в студентів розуміння унікальності та цінності текстів кожної доби та кожного народу.

Важливим курсом з практичної етики ми вважаємо *професійну етику філолога*, в межах якої є теми, присвячені також професійному етикету. Мова йде про професійну етику вчителя мови і літератури, перекладача, науковця. Важливо неформально, на конкретних прикладах, розкрити студентам такі складові професійної етики філолога-науковця, як прагнення до об'єктивності у наукових дослідженнях, академічна доброчесність, повага до мов і культур інших народів, практичне знання етикету наукової дискусії тощо. Остання компетентність формується через залучення студентів до олімпіад та наукових конференцій різного рівня – всеукраїнських, міжнародних, зарубіжних.

Дуже важливо, на нашу думку, щоб студенти-філологи знали про принципи, прийоми й форми маніпулятивних мовних практик (не плутати з психологічними маніпуляціями!), ніколи їх не застосовували свідомо чи несвідомо та вміли їх виокремлювати й аналізувати в повідомленнях. Наприклад, дуже поширеною є така маніпулятивна практика, коли певна теза опонента семантично змінюється, а тоді вже заперечується оця, нова версія. Також варто пам'ятати, що маніпулятивний дискурс абстрагується від різнобарвності буття, великого спектру різних точок зору та оптик, натомість намагається представити реальність як чорно-білу. Важливим щепленням від спрощеного бачення реальності та відповідних маніпуляцій є розуміння глибинної сутності кантівського антиномізму. Це знання може бути застосованим по відношенню до рефлексій відносно всіх сфер людського буття – політичного, ідеологічного, наукового, релігійного, художнього тощо.

Якщо ж говорити про *етичний дискурс філософської освіти*, то окрім вже названих аспектів, спільних у філософів з філологами, варто виокремити певну специфіку. Нажаль, маємо визнати, що *філософська свідомість окремих мислителів сторіччями розвивалася як егоцентрична і зверху по відношенню до теорій інших філософів*. Сама природа філософії як теоретичної форми індивідуального, оригінального світогляду «пшовхає» філософа в бік абсолютизації власного бачення і недооцінки або несправедливі оцінки досягнень інших мислителів. Аристотель постійно «пшиняв» свого вчителя Платона. Гегель не зрозумів відкриття Канта щодо обмеженості людського розуму. В філософії ХХ ст. дуже напруженими були стосунки представників психоаналізу та неофрейдизму, структуралізму та постмодернізму. Непримиренними опонентами сьогодні виступають представники аналітичної та континентальної філософії. Проте сучасний філософ має, перш за все, усвідомити, що кожне бачення буття і людини має право на існування, якщо воно не несе у собі певні антигуманні ідеї. Це бачення виокремлює щось, чого не можна зрозуміти за допомогою інших парадигм. При цьому жодна з них не є абсолютним розумінням реальності, а лише відносним. Філософські ідеї, методології – це лише інструментарій, який ми використовуємо для аналізу буття. Чим більше різних інструментів, тим більше аспектів безкінечної у своїх проявах реальності ми можемо хоча б частково зрозуміти і використати у своїй діяльності. Тому в процесі читання філософських курсів важливо уникати таких фраз, як «він не розумів», «філософ не зміг піднятися над...» тощо. Сучасний філософ не

знаходиться на якомусь верхньому щаблі пізнання, з якого має право зверхньо судити всіх своїх попередників. Його найперше моральне професійне завдання – зрозуміти позитивний сенс того чи іншого вчення. І те ж саме стосується й відносин між філософами-сучасниками. Категоричним імперативом сучасного філософа ми би назвали наступне правило: якщо розумієш колегу, можеш оцінити його теорію, ідею з позитивної точки зору, тоді маєш право і критикувати. При чому критикувати бажано не з власної, зовнішньої до його ідей позиції, а в межах його ж аутентичної логіки. Вміння вести коректний науковий діалог – це важлива морально-етична компетенція філософа, яка набуває особливої важливості саме для цієї спеціалізації.

Дуже важливу роль у становленні фахівця з філософії та філософських дисциплін має принцип академічної добросовісності. Нажаль, цей принцип дуже швидко став занадто формалізованим, що дало численні підстави виконувати його зовнішньо, але по суті ігнорувати. Реальною протидією плагіату в філософії, на нашу думку, є орієнтація студентів на оригінальне мислення з адекватним розумінням надбань тих філософів, на доробок яких спирається конкретний дослідник. При цьому треба прищепити студентам усвідомлення неприпустимості спрощення позиції опонента з метою поверхневої критики його ідей. Починати цю роботу варто ще з семінарських занять, на яких студент повинен не просто відповідати на питання, безвідносно до джерела інформації, але й при цьому посилатися на авторів конкретних підручників, монографій та наукових статей; висловлювати власну думку щодо конкретних оцінок і положень.

І нарешті: філософія є теоретичною формою свідомості. Саме тому філософ несе відповідальність за те, на які цінності він спрямовує свідомість учнів і студентів. Чи вибудовують його погляди вільний світ рівноправних діалогів чи, навпаки, – сіють ворожнечу і ненависть, як це ми бачимо, наприклад, в марксизмі ХІХ – першої половини ХХ ст.

Професійна етика юриста є специфічним розділом етики як філософської дисципліни, що передбачає експлікацію взаємозв'язків правових та морально-етичних принципів, норм і цінностей. Саме такий взаємозв'язок і є стрижневим для професійної діяльності юриста. Якщо знання законів і правових норм забезпечує основи предметної діяльності юристів, то певні моральнісні практики здатні або обернути ці професійні знання в «мінус», або підняти їх на належну висоту. Нинішня судова система наспрацювала механізми досить ефективного відбору хороших фахівців (у предметному сенсі слова), проте наразі зовсім немає засобів перевірки морально-етичних якостей кандидатів на юридичні посади, зокрема на посаду судді. Та високі моральні якості юриста, його знання, практичний досвід є тими необхідними складовими професійної діяльності, без яких юрист не може реалізуватися у якості хорошого фахівця. Надважливо підготувати майбутніх юристів до практичного втілення принципів ненасильницької комунікації, на послідовне протистояння проявам корупції, відстоювання незалежності судових рішень від політики.

Філософ і філолог можуть бути прекрасними фахівцями, навіть маючи певні негативні моральні якості. Зокрема можна навести значну кількість прикладів невихованості та навіть аморальності відомих філософів та філологів. Проте знайти приклад хорошого судді, який по суті був/є аморальним типом, ми не зможемо.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, викладання етики та професійної етики студентам філологічної, філософської та юридичної спеціальностей має базуватися на чіткому усвідомленні виразної специфіки етичної підготовки майбутніх фахівців кожної зі спеціальностей. Якщо філософам важливо прищепити культуру дискусійних практик, а в філологів сформувати герменевтичний підхід до кожного літературного тексту, повагу до різних мов та їхніх носіїв, то майбутніх юристів важливо підготувати до практичного втілення принципів ненасильницької комунікації; на послідовне протистояння проявам корупції, відстоювання незалежності судових рішень від політики.

References

1. Балаєва Т. Найстрашніший суд. Хто і чому сидить в українських в'язницях за чужі злочини. URL: <https://lnk.ua/xy5vUPwG9> (дата звернення: 15.04.2026).
Balaieva, T. Naistrashnishyi sud. Khto i chomu sydyt v ukrainskykh v'iaznytsiakh za chuzhi zlochyny [The most terrible trial. Who is in Ukrainian prisons for other people's crimes and why?]. URL: <https://lnk.ua/xy5vUPwG9> [in Ukrainian].
2. Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі. URL: <https://studfile.net/preview/11114945/page:36/> (дата звернення: 4.04.2026).
Bukharestska deklaratsiia etychnykh tsinnostei i printsypiv vyshchoi osvity v Yevropi [Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in Europe]. Retrived from: <https://studfile.net/preview/11114945/page:36/> [in Ukrainian].

3. Поліщук І. Право на справедливий вирок. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/pravo-na-spravedlivij-virok/> (дата звернення: 17.04.2026).
Polishchuk, I. Pravo na spravedyvyi vyrok [The right to a fair trial]. Retrived from: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/pravo-na-spravedlivij-virok/> [in Ukrainian].
4. Романова А. Морально-етичні норми в юриспруденції. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2024. №3 (43). URL: <https://lnk.ua/StvxeZapE> (дата звернення: 3.04.2026).
Romanova, A. (2024) Moralno-etychni normy v yurysprudentsii [Moral and ethical norms in jurisprudence]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Serii: «Jurydychni nauky» [Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Series: «Legal Sciences»]. 3 (43). Retrived from: <https://lnk.ua/StvxeZapE> [in Ukrainian].
5. Саєнко М. Допомогти не можна нашкодити. Про особливості комунікації адвоката з клієнтом під час війни. URL: <https://lnk.ua/YK5c4ONcB> (дата звернення: 01.04.2026).
Saienko, M. Dopomohty ne mozhna nashkodyty. Pro osoblyvosti komunikatsiiadvokata z kliientom pid chas viiny [Help cannot hurt. On the peculiarities of communication between a lawyer and a client during war]. Retrived from: [://lnk.ua/YK5c4ONcB](https://lnk.ua/YK5c4ONcB) [in Ukrainian].
6. Шонк К. The Good Cop, Bad Cop Negotiation Strategy. URL: <https://lnk.ua/btKksK6xT> (дата звернення: 17.04.2026).
Shonk, K. The Good Cop, Bad Cop Negotiation Strategy. Retrived from: <https://lnk.ua/btKksK6xT>. [in English].

STOLIAR Maryna

<https://orcid.org/0000-0002-7643-3027>

Doctor habilitatus in Philosophy, Professor,
Professor of the Department of Philosophy and Cultural Studies of
Т.Н. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: stolar61@ukr.net

THE SPECIFIC NATURE OF ETHICAL DISCOURSE WITHIN THE CONTEXT OF UNIVERSITY EDUCATION FOR LANGUAGE SPECIALISTS, PHILOSOPHERS, AND LAWYERS

The author of the article argues that contemporary humanities education shapes the subject-specific knowledge of future professionals but virtually ignores the ethical, moral, and communicative dimensions of their future profession. This is evidenced by the disappearance of courses such as ethics, professional ethics, and communication ethics from humanities curricula. The article asserts the need to train specialists taking into account the specificities of professional ethical discourse in the fields of philosophy, philology, and law.

The purpose of the work to identify and analyze the specific features of ethical discourse in the process of training specialists in philosophy, philology, and law at the university level.

Methodology. The methodological foundation of this study is communicative philosophy, which views communication itself as the fundamental characteristic of professional activity. We partially employ an institutional approach, which serves as a methodology for the ethical conceptualization of the functioning of specific humanities disciplines within the framework of university education. The theoretical analysis of moral practices is carried out through the means of applied ethics.

Scientific novelty. This study is the first to analyze the specific characteristics of the ethical discourse of undergraduate and graduate students in philosophy, philology, and law in the context of their practical professional training.

Conclusions. The teaching of ethics and professional ethics to students majoring in philology, philosophy, and law must be based on a clear understanding of the distinct characteristics of ethical training and the moral and etiquette education of future professionals in each of these fields. It is important for philosophers to instill a culture of debate; for philologists – to develop a hermeneutic approach to every literary text and respect for different languages; and for future lawyers, it is important to prepare them for the practical implementation of the principles of nonviolent communication; to consistently oppose manifestations of corruption and to uphold the independence of judicial decisions from politics.

Keywords: ethical discourse, professional ethics, liberal arts education, communication skills, academic integrity.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2026

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України (академік) **М.О. Носко**